

„Poloneza czas zacząć”... W soplicowskiej audiosferze

Zasób składa się z 5 ilustracji, 7 poleceń, 20 ćwiczeń, w tym 1 interaktywnego.

Bibliografia:

- Źródło: Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz*, Wrocław 2015, s. 262–263.
- Źródło: Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz*, Wrocław 2015, s. 333–334.
- Źródło: Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz*, Wrocław 2015, s. 441–442.
- Źródło: Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz*, Wrocław 2015, s. 440.
- Źródło: Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz*, Wrocław 2015, s. 298–299.

Na co dzień nie zdajemy sobie sprawy z tego, że przebywamy w określonej i zróżnicowanej audiosferze – to znaczy w przestrzeni wypełnionej różnego rodzaju dźwiękami, nie tylko muzycznymi, lecz także odgłosami słyszalnymi z ulicy, klatki schodowej czy korytarza szkolnego. Jak one na nas oddziałują: uspokajają czy też irytują?

Ilustracja do Księgi XII *Pana Tadeusza* Adama Mickiewicza

Już wiesz

Wysłuchaj utworu Wojciecha Kilara, stanowiącego fragment ścieżki muzycznej filmu Andrzeja Wajdy *Pan Tadeusz*. Zapisz, jakie obrazy i uczucia wywołuje w tobie ten utwór.

Polonez

Pan Tadeusz został uznany za **narodową epopeję**. Jak każda **epopeja**, także poemat Mickiewicza jest opowieścią wierszowaną o rytmicznej budowie, rozpoczyna się **inwokacją**, odwołuje się do ważnych wydarzeń dziejowych. Narracja jest przejrzysta i spójna, ujęta w trzynastozgłoskowiec. Rytm wiersza nie jest monotony, ponieważ poeta w mistrzowski sposób operował **przerzutnią**, zmieniał **średniówkę**, różnicował akcenty. Wszystko to ukształtowało wewnętrzną linię melodyczną tekstu. Ponadto, wykorzystując doniosłą rolę muzyki w sztuce romantyzmu, w fabule tekstu pisarz niejednokrotnie nawiązywał do utworów muzycznych lub innych zdarzeń związanych z muzykowaniem, koncertowaniem czy śpiewem.

Wysłuchaj ponownie utworu Wojciecha Kilara, a następnie wykonaj poniższe polecenia.

Ćwiczenie 1

Zastanów się, czy *Polonez* Kilara może być ilustracją utworu Mickiewicza. Określ, na czym może polegać jego ilustracyjność. Uzasadnij swoje zdanie.

Polecenie 1

Zastanów się, czy *Polonez* Kilara może być atrakcyjnym utworem, niezależnym od treści poematu.

Ćwiczenie 2

Czy utwór Kilara funkcjonuje we współczesnej kulturze?

Koncerty w *Panu Tadeuszu*

W epoce romantyzmu muzyka była najbardziej uprzywilejowaną ze wszystkich dziedzin sztuki. [Ernst Teodor Amadeus Hoffmann](#) zdefiniował muzykę jako 'najbardziej romantyczną ze wszystkich sztuk', 'jedyną prawdziwie romantyczną, gdyż tylko nieskończoność stanowi jej przedmiot'. Wyszedł przy tym z założenia, że każdy artysta rozpoczyna tworzenie swojej twórczości, aby przejść do historii. Hoffmann stworzył koncepcję sztuki dźwięków, opartą na przekonaniu, że istotą muzyki romantycznej jest 'nieskończona tęsknota', ujawniająca się w sferach pozaracjonalnych. W opinii romantyków muzyka wkracza więc w obszar metafizyki i wprawia duszę w stany nieokreślone - dlatego należy ją odbierać intuicyjnie i emocjonalnie.

Również Adam Mickiewicz tworzył w duchu założeń romantyków. Wieszczy w *Panu Tadeuszu* wplótł w akcję utworu fragmenty, w których opisuje różne koncerty. Dało to czytelnikowi możliwość poszerzenia wiedzy na temat zwyczajów oraz tradycji polskiej szlachty, a także zwrócenia uwagi na otaczającą przyrodę.

Ćwiczenie 3

Spróbuj sobie przypomnieć, ile koncertów muzycznych słyszał w *Panu Tadeuszu*. Przywołaj trzy przykłady.

((Adam Mickiewicz

Pan Tadeusz

Księga IV. Dyplomatyka i łowy

Natenczas Wojski chwycił na taśmie przypięty
Swoj róg bawoli, długi, cętkowany, kręty
Jak wąż boa, oburącz do ust go przycisnął,
Wzdął policzki jak banię, w oczach krwią zabłysnął,
Zasunął wpół powieki, wciągnął w głąb pół brzucha
I do płuc wysłał z niego cały zapas ducha.

I zagrał: róg jak wichra,

niewstrzymanym dechem

Niesie w puszcze muzykę i podwaja echem.

Umilkli strzelce, stali szczerwacz zadziwieni

Mocą, czystością, dziwną harmoniją pieni.

Starzec cały kunszt, którym niegdyś w lasach słyszał,

Jeszcze raz przed uszami myśliwców rozwinał;

Napełnił wnet, ożywił knieje i dąbrowy,

Jakby psiarnię w nie wpuścił i rozpoczął łowy.

Bo w graniu była łowów historyj a krótka:

Zrazu odzew dźwięczący, rześki – to pobudka;

Potem jęki po jękach skomla – to psów granie;

A gdzieniegdzie ton twardszy jak grzmot – to strzelanie.

Tu przerwał, lecz róg trzymał; wszystkim się zdawało,
Że Wojski wciąż gra jeszcze, a to echo grało.

Zadał znowu; myśliłbyś, że róg kształty zmieniał
I że w ustach Wojskiego to grubiał, to cieniał,
Udając głosy zwierząt: to raz w wilczą szyję
Przeciągając się, długo, przeraźliwie wyje;
Znowu, jakby w niedźwiedzie rozwarłszy się garło,
Ryknął; potem beczenie żubra wiatr rozdarło.

Tu przerwał, lecz róg trzymał; wszystkim się zdawało,
Że Wojski wciąż gra jeszcze, a to echo grało.
Wysłuchawszy rogowej arcydzieła sztuki,
Powtarzały je dęby dębom, bukom buki.

Dmie znowu: jakby w rogu były setne rogi,
Słysząc zmieszane wrzaski szczwania, gniewu, trwogi,
Strzelców, psiarni i zwierząt; aż Wojski do góry
Podniósł róg i tryumfu hymn uderzył w chmury.

Tu przerwał, lecz róg trzymał; wszystkim się zdawało,
Że Wojski wciąż gra jeszcze, a to echo grało.
Ile drzew, tyle rogów znalazło się w boru,
Jedne drugim pieśń niosą jak z choru do choru.
I szła muzyka coraz szersza, coraz dalsza,
Coraz cichsza i coraz czystsza, doskonalsza,
Aż znikła gdzieś daleko, gdzieś na niebios progu!

Źródło: Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz*, Wrocław 2015, s. 262–263.

Ćwiczenie 4

Podaj funkcję, jaką w fabule utworu pełni koncert Wojskiego.

Ćwiczenie 5

Podaj treści, o jakich może dowiedzieć się czytelnik po zapoznaniu się z koncertem.

Ćwiczenie 6

Określ, jaką funkcję kompozycyjną pełni fraza powtarzająca się w podanym fragmencie.

Ćwiczenie 7

Zastanów się, czy dźwięki koncertu są konsekwencją wyłącznie umiejętności Wojskiego i jakości jego instrumentu. Jeżeli nie, to co jeszcze współtworzy muzyczność gry Wojskiego? Zapisz swoją odpowiedź poniżej.

Ćwiczenie 8

Napisz, jak reagują słuchacze oraz przyroda na grę Wojskiego.

Polecenie 2

Wyjaśnij, jak rozumiesz metaforę – muzyka unosi 'gdzieś na niebios progi'.

Koncert Wojskiego polega na połączeniu umiejętności muzycznych bohatera z odgłosami przyrody. Wojski, improwizując na określony temat, pośredniczy między sferą dźwięków instrumentalnych i oddźwięków natury. Za pośrednictwem melodii wygrywanej na rogu, do poematu wkracza scena polowania. Koncert Wojskiego odwołuje się do tzw. muzyki programowej.

Ważne!

Muzyka programowa, polegająca na wykorzystywaniu **analogii** pomiędzy sferą dźwięków a rzeczywistością pozamuzyczną, wyznaczała nowy prąd w sztuce romantyzmu.

Najwybitniejszym dziełem dla tego typu muzyki była *Symfonia fantastyczna* **Hectora Berlioza** (1830-1831). Kompozytor jako pierwszy wprowadził do formy symfonicznej wyrazisty motyw przewodni.

Adam Mickiewicz

Pan Tadeusz

Księga VIII. Zajazd

Zaczął ją puszczyk, jęcząc na poddaszu dworu;
Szepnęły wiotkiem skrzydłem niedoperze, lecą
Pod dom, gdzie szyby okien, twarze ludzi świecą;
Bliżej zaś – niedoperzów siostrzyczki, ćmy, rojem
Wiją się, przywabione białym kobiet strojem,
Mianowicie przykrzą się Zosi, bijąc w lice
I w jasne oczki, które biorą za dwie świece.
Na powietrzu owadów wielki krąg się zbiera.
Kręci się, grając jako harmoniki sfera;
Ucho Zosi rozróżnia wśród tysiąca gwarów
Akord muszek i półton fałszywy komarów.

W polu koncert wieczorny ledwie już zaczęty;
Właśnie muzycy kończą stroić instrumenty.
Już trzykroć wrzasnął derkacz, pierwszy skrzypak łąki,
Już mu z dala wtórują z bagien basem bąki,
Już bekasy do góry porwawszy się wiją
I bekając raz po raz już w bębenki biją.

Na finał szmerów muszych i ptaszącej wrzawy
Odezwały się chórem podwójnym dwa stawy,
Jako zakłète w górach kaukaskich jeziora,
Milczące przez dzień cały, grające z wieczora,
Jeden staw, co toń jasną i brzeg miał piaszczysty,
Modrą pierśią jęk wydał cichy, uroczysty;
Drugi staw, z dnem błotnistem i gardzielem mętnym,
Odpowiedział mu krzykiem żałośnie namiętym;
W obu stawach piałły żab niezliczone hordy,
Oba chory zgodzone w dwa wielkie akordy.
Ten fortissimo zabrzmiał, tamten nuci z cicha,
Ten zdaje się wyrzekać, tamten tylko wzdycha;
Tak dwa stawy gadały do siebie przez pola,
Jak grające na przemian dwie [arfy Eola](#).

Źródło: Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz*, Wrocław 2015, s. 333–334.

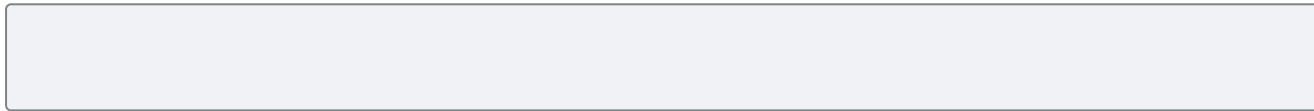
Po lekturze powyższego fragmentu poematu odpowiedz na pytania i wykonaj polecenia.

Ćwiczenie 9

Zastanów się i napisz, z ilu części składa się wieczorny koncert przyrody.

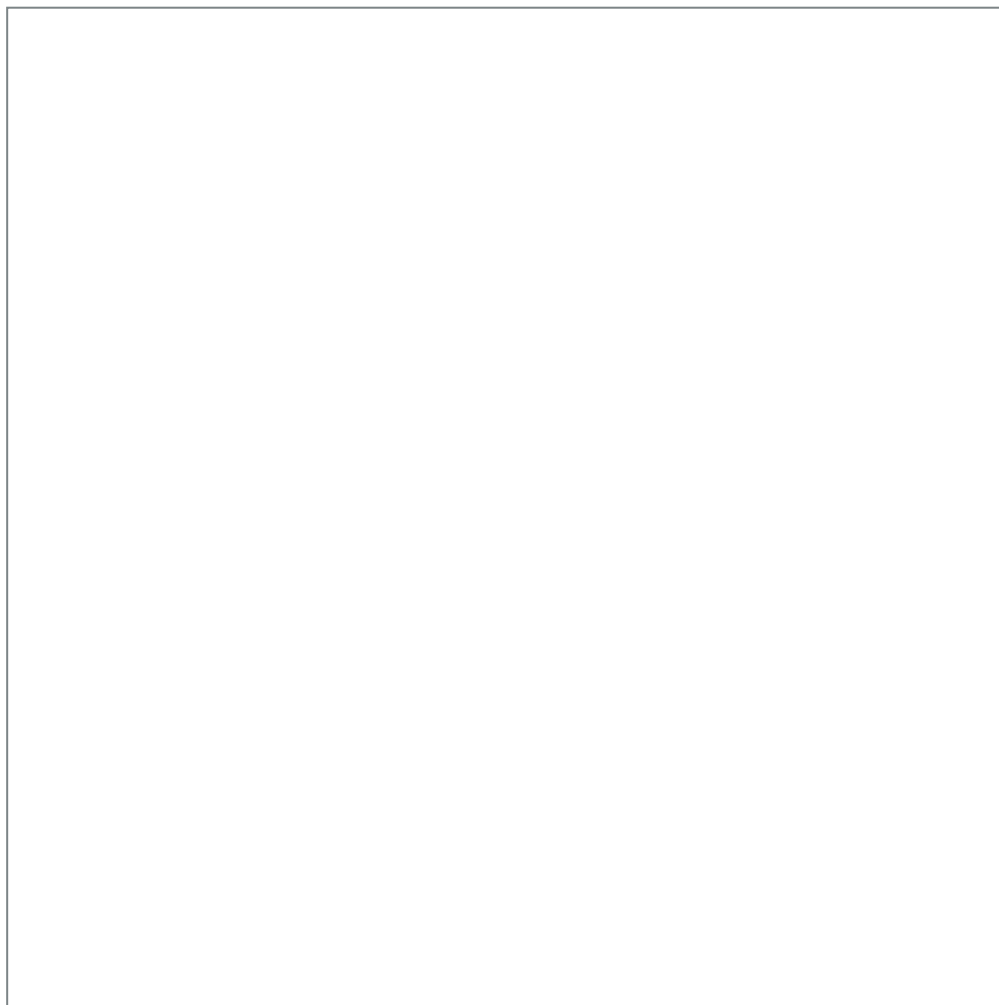
Ćwiczenie 10

Napisz, jakimi terminami muzycznymi operował w powyższym fragmencie Mickiewicz. Podaj kilka przykładów.

Polecenie 3

Przeczytaj ponownie powyższy tekst i spróbuj zilustrować graficznie dynamikę linii melodycznej tego koncertu.

Ćwiczenie 11

Czy w odniesieniu do powyższego fragmentu można zastosować termin *mimesis*? Uzasadnij odpowiedź.

Ćwiczenie 12

Wyjaśnij, jak w kontekście tego fragmentu rozumieć dźwięki 'harf eolskich'.

Dla zainteresowanych

Wieczorny koncert przyrody wpisuje się w założenia dużej formy muzycznej. Składa się z trzech części (w części pierwszej słychać dźwięki dochodzące z pola, w części drugiej – odgłosy dochodzące z dworu, w części trzeciej – koncert żab w dwóch stawach).

Można zasugerować, że w kompozycji tego fragmentu Mickiewicz nawiązał do barokowej *fugi polifonicznej*, której twórcy również stosowali *imitację*.

Jankiel

Koncert Jankiela

Źródło: Maurycy Trębacz, olej na płótnie, domena publiczna.

Grafika z książki *Dzieła* Cypriana Norwida, przed 1883 r.

Źródło: Cyprian Kamil Norwid, domena publiczna.

Ilustracja do *Pana Tadeusza* Adama Mickiewicza, Księga XII

Źródło: Michał Elwiro Andriolli, 1881, domena publiczna.

Adam Mickiewicz

Pan Tadeusz

Księga XII. Kochajmy się

[...] Razem ze strón wiera
Buchnął dźwięk, jakby cała janczarska kapela
Ozwała się z dzwonkami, z [zelami](#), z bębenki.
Brzmi Polonez Trzeciego Maja! – Skoczne dźwięki
Radością oddychają, radością słuch poją,
Dziewki chcą tańczyć, chłopcy w miejscu nie dostoją –
Lecz starców myśli z dźwiękiem w przeszłość się uniosły,
W owe lata szczęśliwe, gdy senat i posły
Po dniu Trzeciego Maja w ratuszowej sali
Zgodzonego z narodem króla fetowali;
Gdy przy tańcu śpiewano: 'Wiwat Król kochany!
Wiwat Sejm, wiwat Naród, wiwat wszystkie Stany!'
Mistrz coraz takty nagli i tony natęża;
A wtem puścił fałszywy akord jak syk węża,
Jak zgrzyt żelaza po szkłe – przejął wszystkich dreszczem
I wesołość pomięszał przeczuciem złowieszczem.

Zasmuceni, strwożeni, słuchacze zwątpili:
Czy instrument niestrojny? czy się muzyk myli?
Nie zmylił się mistrz taki! On umyślnie trąca
Wciąż tę zdradziecką stronę, melodyję zmaca,
Coraz głośniejsz targając akord rozdąsany,
Przeciwko zgodzie tonów skonfederowany;
Aż Klucznik pojął mistrza, zakrył ręką lica
I krzyknął: 'Znam! Znam głos ten!
to jest T a r g o w i c a !'
I wnet pękła ze świstem struna złowróżąca.

Muzyk bieży do prymów, urywa takt, zmaca,
Porzuca prymy, bieży z drążkami do basów.
Słysząc tysiące coraz głośniejszych hałasów,
Takt marszu, wojna, atak, szturm słysząc wystrzały,
Jęk dzieci, płacze matek. – Tak mistrz doskonały
Wydał okropność szturmów, że wieśniaczki drżały,
Przypominając sobie ze łzami boleści
R z e ź P r a g i, którą znały z pieśni i z powieści,
Rade, że mistrz na koniec ze strunami wszystkimi
Zagrzmiał, i głosy zdusił, jakby wbił do ziemi.

Ledwie słuchacze mieli czas wyjść z zadziwienia,
Znowu muzyka inna – znów zrazu brzęczenia
Lekkie i ciche, kilka cienkich strónek jęczy,
Jak kilka much, gdy z siatki wyrwą się pajęczej.
Lecz strón coraz przybywa, już rozpierzchnęły tony
Łączą się i akordów wiążą legijony,
I już w takt postępują zgodzonemu dźwięki,
Tworząc nutę żalowaną tej sławnej piosenki:

O żołnierzu tułaczu, który borem, lasem
Idzie, z biedy i z głodu przymierając czasem,
Na koniec pada u nóg konika wiernego,
A konik nogą grzebie mogiłę dla niego.

Piosenka stara, wojsku polskiemu tak miła!
Wkoło mistrza; słuchają, wspominają sobie
Ów czas okropny, kiedy za Ojczyzny grobie
Zanucili tę piosnkę i poszli w kraj świata;
Przywodzą na myśl długie swej wędrówki lata
Po łądach, morzach, piaskach gorących i mrozie,
Pośrodku obcych ludów, gdzie często w obozie
Cieszył ich i rozrzewniał ten śpiew narodowy.
Tak rozmyślając, smutnie pochylili głowy.

Ale je wnet podnieśli, bo mistrz tony wznosi,
Nateża, takty zmienia, coś innego głosi,
I znowu spójrział z góry, okiem strony zmierzył,
Złączył ręce, oburącz w dwa drążki uderzył:
Uderzenie tak sztuczne, tak było potężne,
Że stróny zadzwoniły jak trąby mosiężne
I z trąb znana piosenka ku niebu wionęła,
Marsz tryumfalny: 'Jeszcze Polska nie zginęła!'
'Marsz, Dąbrowski, do Polski!' – I wszyscy klasnęli,
I wszyscy 'Marsz, Dąbrowski!' chorem okrzyknęli!

Źródło: Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz*, Wrocław 2015, s. 441–442.

Po przeczytaniu przywołanego fragmentu koncertu Jankiela odpowiedz na poniższe pytania.

Ćwiczenie 13

Odpowiedz, z ilu części składa się 'koncert nad koncertami', a następnie krótko opisz muzykę w każdej z nich.

Ćwiczenie 14

Odnajdź w powyższym tekście odwołania do wydarzeń historycznych. Omów je, przywołując odpowiednie cytaty.

Ćwiczenie 15

Rozważ, czy w odniesieniu do tego koncertu można zastosować termin muzyki programowej. Zapisz swoją odpowiedź.

Ćwiczenie 16

Zaznacz utwory (polonezy), które weszły do polskiego repertuaru narodowego.

☐ *Był sobie dziad i baba* Stanisława Moniuszki

☐ *Wielki Polonez Es-dur* (op.23) Fryderyka Chopina

☐ *Warszawianka*

☐ *Bóg się rodzi* (kolęda)

☐ *Andante spianato* Fryderyka Chopina

☐ *Mazurek Dąbrowskiego*

☐ *Pożegnanie ojczyzny* Michała Ogińskiego

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ciekawostka

Polonez – taniec zwany w XVII wieku 'pieszym' lub 'chodzonym', wywodzi się w XVIII wieku z tzw. 'tańca polskiego' (franc. *polonaise*), czyli obrzędowego wiejskiego tańca weselnego.

Koncert Jankiela również stanowi przykład muzyki programowej (ilustracyjnej) i jak każda wielka forma muzyczna – jest trzyczęściowy (w pierwszej części słyszeć *Mazurek Trzeciego Maja*, w drugiej – pieśń żołnierską *Idzie żołnierz borem, lasem*, w trzeciej – *Mazurek Dąbrowskiego*). Szczególne zaakcentowanie talentu Jankiela (porównywanego do znanych wirtuozów romantycznych: Fryderyka *Chopina*, Franciszka *Liszt*a, *Niccolò Paganiniego*) wpisywało się w modę na gloryfikowanie wybitnych artystów tamtych czasów.

Polecenie 4

Na podstawie poniższego fragmentu spróbuj odczytać jak najwięcej informacji na temat Jankiela.

((Adam Mickiewicz **Pan Tadeusz**

Księga XII. Kochajmy się

Było cymbalistów wielu,
Ale żaden z nich nie śmiał zagrać przy Jankielu
(Jankiel przez całą zimę nie wiedzieć gdzie bawił,
Teraz się nagle z głównym sztabem wojska zjawił).
Wiedzą wszyscy, że mu nikt na tym instrumencie
Nie wyrówna w biegłości, w guście i w talencie.
Proszą, ażeby zagrał, podają cymbały;
[...]

Źródło: Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz*, Wrocław 2015, s. 440.

Ćwiczenie 17

Podaj inne efekty dźwiękowe (oprócz trzech koncertów muzycznych) występujące w utworze Mickiewicza.

Ćwiczenie 18

Omów ogólne wrażenie akustyczne, jakie uzyskuje czytelnik po lekturze *Pana Tadeusza*.

Polecenie 5

Wymień sceny, które uważasz za najbardziej hałaśliwe.

Ćwiczenie 19

Napisz, jaka jest rola ciszy w poemacie.

Pan Tadeusz jest poematem bardzo hałaśliwym. Bohaterowie często się kłócą, krzyczą, strzelają, wojują, ale hałas, zgiełk, pisk i dźwięki dysonansowe przerywane są akordami ciszy, wpływającej na linię melodyczną utworu.

Mickiewicz ujawnia się w *Panu Tadeuszu* jako twórca i odbiorca doznań muzycznych, o czym świadczą liczne i barwne opisy dźwięków obecnych w opisywanych scenach. Kategoriom ściśle muzycznym można przypisać trzy fragmenty poematu: koncert Wojskiego na rogu, wieczorny koncert przyrody na początku księgi VIII oraz koncert Jankiela. Wszystkie one pełnią określoną funkcję w utworze. W koncercie Wojskiego róg – naśladujący odgłosy rzeczywistego polowania – przenosi słuchaczy do zupełnie nowej rzeczywistości. Wieczorny koncert przyrody brzmi jak fuga polifoniczna, jest znakomitym przykładem charakterystycznej muzyki programowej. Koncert Jankiela jest zaimprovizowanym utworem muzycznym, ilustrującym doznania emocjonalne, towarzyszące ważnym wydarzeniom historycznym.

Soplicowska audiosfera nacechowana jest hałaśliwym zgiełkiem dysonansowym w tonacji *fortissimo*. Z tymi fragmentami kontrastują spokojne sceny (w tonacji *piano* lub w zupełnej ciszy), w których następuje *sublimacja* dźwięków harmoniczych, spowalniających tempo akcji.

Zwyczajne piosnki

((Adam Mickiewicz

Pan Tadeusz

Księga VI. Zaścianek

I w lasach cisza. Ptaszek zbudzony nie śpiewa,
Otrząsnął pierze z rosy, tuli się do drzewa,
Głowę wciska w ramiona, oczy znowu mruży
I czeka słońca. Kędyś u brzegów kałuży
Klekce bocian; na kopach siedzą wrony zmokłe,
Rozdziawiwszy się ciągną gawędy rozwłokłe,
Obrzydłe gospodarzom jako wróżby słoty.
Gospodarze już dawno wyszli do roboty.

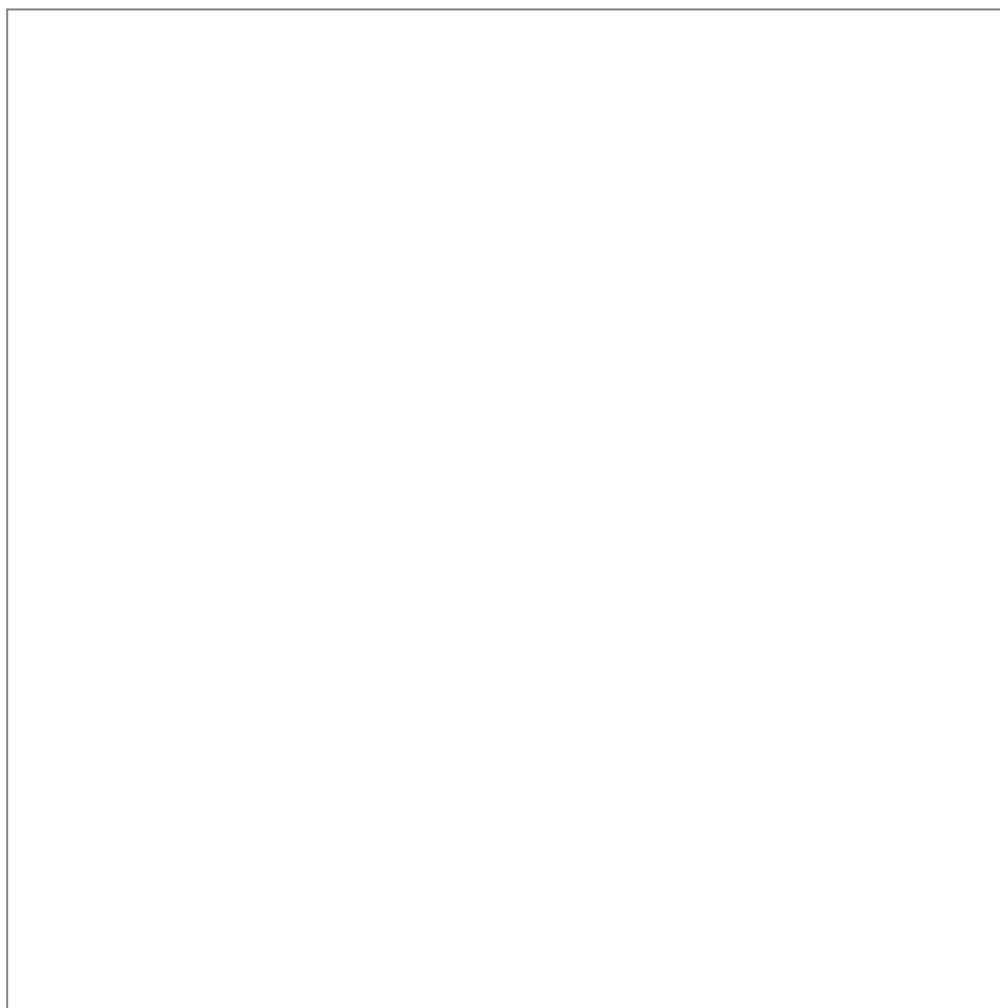
Już zaczęły żniwiarki swą piosnkę zwyczajną,
Jak dzień słotny ponurą, tęskną, jednostajną,
Tym smutniejszą, że dźwięk jej w mgłę bez echa wsiąka;
Chrzęsnęły sierpy w zbożu, ozwała się łąka,
Rząd kosiarzy otawę siekących wciąż brząka,
Pogwizdując piosenkę; z końcem każdej zwrotki
Stają, ostrzą żelazca i w takt kują w młotki.

Ludzi we mgle nie widać, tylko sierpy, kosy,
I pieśni brzmią jak muzyk niewidzialnych głosy.

Źródło: Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz*, Wrocław 2015, s. 298–299.

Polecenie 6

Spróbuj narysować krajobraz przedstawiony w powyższym fragmencie. Skorzystaj z poniższego szkieletu.

Zadaniowo

Ćwiczenie 20

Przeczytaj ponownie opis poloneza w Soplicowie. Scharakteryzuj zachowanie Podkomorzego.

Polecenie 7

Przygotuj wypowiedź argumentacyjną na temat: 'Roli tańca w kulturze polskiej'. Odwołaj się do *Pana Tadeusza*, dowolnej lektury oraz wybranych [tekstów kultury](#).

romantyzm Jankiel *Pan Tadeusz*
Adam Mickiewicz
literatura i muzyka polonez Wojski

Zasób interaktywny dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/b/PTy3RBKIt>

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.